

Presentació del llibre *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*, de Joaquim M. Puigvert i Solà (17 de febrer de 2009)

Parlament de Jeroni Moner Codina
Arquitecte

De fet, jo avui no hauria de ser aquí: aquest lloc li correspondria a un amic que fa uns mesos que ens va deixar, l'arquitecte Josep Riera i Micaló, que és qui primer es va interessar per l'obra construïda de Josep Danés i Torras, és a dir per aquells treballs de l'arquitecte que no tinguessin res a veure amb els seus estudis sobre la masia, que era el que realment ens interessava quan l'any 1975 –juntament amb un altra arquitecte, el gironí Arcadi Pla– furgàvem en els seus arxius a la recerca de material referent a les investigacions que havia dut a terme sobre aquesta matèria.

En aquella època estàvem entestats a estudiar l'arquitectura del mas, a partir del que Danés havia fet –i abandonat per causa de la guerra civil– amb la Fundació Patxot ja que, precisament va ser en aquell any quan es va recuperar i reincorporar al Centre Excursionista de Catalunya el fons de l'Estudi de la Masia Catalana que havia restat amagat des de l'any 1936 en una casa de l'Eixample, si bé en realitat, l'interès pels treballs de Danés sobre la masia ens venien de lluny, ja que l'any 1972, amb l'esmentat Josep Riera, ja havíem iniciat un modest estudi sobre el tema a nivell local i la figura de l'arquitecte olotí va ser el referent i guia indispensables, perquè qualsevol publicació sobre la masia ens hi conduïa inexorablement.

Només cal veure la quantitat i qualitat d'autors de diferents disciplines que per una raó o una altra citaven i segueixen citant Josep Danés referint-se als seus escrits sobre la masia, quasi exclusivament en base a la seva monografia relativa a les d'unes valls de la comarca d'Olot –premiada l'any 1914 en un

concurs del Centre Excursionista i publicada l'any 1919—, a part d'alguna recensió de les seves conferències sobre el tema, publicada al butlletí de l'entitat. Tal com corrobora precisament l'autor del llibre que avui es presenta, en Joaquim Ma Puigvert —que els esmenta en la seva totalitat—, aquest nombre d'autors avui sobrepassa la cinquantena.

Amb la lectura i anàlisi de tot el que havia escrit Danés —tant gràcies al material recuperat pel Centre Excursionista com al del seu arxiu privat, sempre obert per la generositat i amabilitat de la seva filla Núria—, vàrem poder percebre la importància i tota l'evolució del seu pensament i teories sobre la masia, així com la freqüent superficialitat de moltes cites a les seves publicacions, sovint limitades a la reproducció dels coneguts dibuixos, amb classificacions de tipus de masies a partir d'elements secundaris, visualment molt atractius però de poca transcendència tipològica. En aquest sentit crec que es pot afirmar que els estudis de Danés sobre el tema no només segueixen vigents, sinó que malgrat l'existència de bons treballs en els camps de l'història o de l'etnologia sobre el mas, en el de l'arquitectura s'ha avançat molt poc, per no dir quasi gens.

Però també cal confessar que mentre profunditzàvem i apreníem dels estudis que Danés havia dut a terme sobre la masia catalana, si bé valoràvem la intensitat, l'honestedat i l'ofici amb què havia exercit la seva professió, en canvi, vàrem passar de llarg de la seva producció arquitectònica. I va ser, precisament el company citat al principi, en Josep Riera, qui se'n va interessar i va anar recollint informació, primer sobre els escrits relacionats amb el patrimoni històric, arqueològic i monumental de Catalunya i més endavant sobre la seva abundant i variada obra arquitectònica, això sí, sense saber massa bé com situar-la en la seva època.

D'aquesta manera, en la publicació en la qual vàrem exposar un resum dels treballs que havíem dut a terme durant aquells anys sobre la masia a la revista *2c Construcción de la Ciudad* (Barcelona, 1981), en Josep Riera ja hi va voler incloure una semblança de l'arquitecte, així com un primer recull bibliogràfic i una certa relació d'obra construïda, cosa que va repetir i ampliar com a autor únic l'any 1992 en un butlletí monogràfic de la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, dedicat a Danés amb motiu del centenari del seu naixement. En aquesta monografia ja hi havia més informació sobre l'obra construïda o projectada i s'hi destacaven edificis com l'església dels Àngels de Barcelona per la seva aportació a l'arquitectura religiosa de l'època i en aquest sentit crec que es pot dir que el llibre que avui presentem és d'alguna manera deutor de l'interès i perseverança d'en Josep Riera com a divulgador de la seva arquitectura, tot i no haver profunditzat massa en la seva valoració, com ja s'ha dit.

L'escassa consideració que hi ha hagut fins avui respecte a l'arquitectura de Josep Danés l'hauríem d'atribuir en part, com el mateix Joaquim Ma Puigvert explica en la introducció del llibre, a la tendència a fer història, en aquest cas d'arquitectura, en base a grans figures o moviments estilístics molt ben acotats

i, sobretot, a fer grans simplificacions. Així, per exemple, expliquem l'arquitectura catalana del segle XX passant del modernisme a l'avantguarda racionalista de l'època republicana –sovint mitificada i sobrevalorada en la seva escassa producció–, i acabant amb la recuperació del moviment modern a la postguerra, pràcticament sense fer quasi cap esment a un mal raonat i ple d'ambigüitats noucentisme, amb abús del terme eclecticisme per explicar tot el que no és canònicament classificable i generalitzant massa la desqualificació de molts edificis com a decimonònics o franquistes. Però no sabem explicar la majoritària i avui defensada arquitectura de l'Eixample barceloní del primer terç del segle i bona part de la postguerra, precisament on hem de situar el gruix de l'obra urbana de Danés.

I precisament aquí és on rau l'interès i el valor del llibre de Joaquim Ma Puigvert puix que ell, a partir del fil conductor de la vida i l'obra d'un professional liberal, explicada amb tota minuciositat des dels orígens familiars i socials, amb totes les vicissituds i condicionants polítics i econòmics de l'entorn que podia trobar-se un arquitecte que va viure a la Catalunya de la primera meitat del segle XX, es permet analitzar i descobrir moments històrics que sobrepassen l'àmbit personal, bona part dels quals els crítics d'arquitectura o bé no s'havien atrevit a tocar o hi havien passat de puntetes. En aquest sentit es podria dir que aquest llibre és un llibre de llibres ja que algun dels capítols amb els quals l'autor l'ha dividit ja podria constituir un text tancat en si mateix.

Resulta del tot interessant, per exemple, el concernent a la relació de Danés amb el Centre Excursionista de Catalunya, que li permet explicar no només l'època de l'excursionisme científic i esportiu sinó també les activitats de l'entitat en altres vessants com en la promoció de l'arquitectura catalana mitjançant els seus concursos, la seva relació amb l'Estudi de la Masia (tema ja estudiat per Puigvert en un magnífic treball anterior) o el pas de l'entitat per la difícil època de la guerra civil i subsegüent postguerra, qüestions totes elles en les quals el nostre arquitecte va tenir un o altre paper.

Apassionant resulta, també, conèixer, gràcies al fil conductor dels encàrrecs que va obtenir a través de les seves relacions, el procés que va tenir lloc a la vall de Núria amb els intents d'urbanització i les disputes polítiques que hi van succeir, així com, sobretot, la creació d'un tipus d'arquitectura pirinenca a partir de l'alpinització del paisatge d'aquella època, tipologia que van adoptar les companyies hidroelèctriques i que té una obra emblemàtica en el xalet de la Molina, així com també en la magnífica restauració de l'església de Ribes de Freser, en aquest cas tant pel que fa a la forma de tractar les seves restes romàniques com, sobretot, per l'aplicació de les noves troballes formals relatives a l'arquitectura de muntanya.

Així mateix i a partir de l'interès i dels coneixements que Danés havia adquirit sobre l'arqueologia i la història de Catalunya –que el va permetre tenir relació amb els estaments relacionats amb el patrimoni i participar activament en la restauració d'edificis, especialment eclesiàstics o en la salvació i transacció

d'obres d'art—, Joaquim Mª Puigvert dóna compte de la situació del problema en aquella època de la mateixa manera que a partir de les seves vivències com arquitecte municipal d'una petita població, Ribes de Fresser, en una època de poc desenvolupament urbanístic, aclareix el paper que sovint havia d'assumir l'arquitecte, d'assessor, confident i conseller no només de la municipalitat sinó, segurament, també, de molts particulars.

I per acabar, cal dir que el llibre de Joaquim Mª Puigvert, ben subtitulat com a *Noucentisme i regionalisme arquitectònics*, es pot situar al capdavant, també, de la crítica arquitectònica actual ja que, sempre a través del mateix fil conductor que és l'obra arquitectònica de Josep Danés i Torras i especialment a partir de les esglésies que restaura o construeix de nova planta a la postguerra, enuncia un tema, el del noucentisme de la segona generació que, com s'ha dit abans, ha quedat sempre poc explicat llevat de les obres emparentades directament amb el renaixement italià i que en la seva complexitat Puigvert encerta a tractar de manera impecable, amb una profunditat sorprenent i una informació exhaustiva. Estem parlant per tant d'una obra de gran valor per a la historiografia de l'arquitectura que per fi obre la porta i fa justícia a aquesta època de l'arquitectura catalana tan deixada de banda.

Parlament de Raquel Lacuesta

Cap de la Secció d'Investigació, Catalogació i Difusió

Servei de Patrimoni Arquitectònic Local

Diputació de Barcelona

Ja fa uns quants anys que vaig conèixer en Joaquim M. Puigvert, un dia que va venir a consultar l'arxiu del Servei de Monuments de la Diputació de Barcelona, on tinc la sort i l'honor de treballar, per tal de trobar documentació de possibles dibuixos i tasques que sabia que l'arquitecte olotí Josep Danés i Torras (1891-1955, títol de 1917) havia realitzat per encàrrec de l'arquitecte i director del Servei, Jeroni Martorell i Terrats, allà pels volts del 1915. Si mal no recordo, quan li vaig demanar què cercava i si el podia ajudar, en presentar-me, de seguida em va relacionar amb la historiadora que segons ell era l'única fins aleshores que havia parat atenció sobre l'església dels Àngels de Barcelona, obra projectada per Danés el 1934 dins dels paràmetres de la moderna arquitectura religiosa encarnada per arquitectes com Auguste Perret. A Puigvert li semblava sorprenent que jo destaqués l'edifici en una guia d'arquitectura del segle XX de la ciutat. Joaquim M. ja havia iniciat la seva investigació sobre el personatge, i em va semblar un tema molt interessant i necessari per anar omplint llacunes de la nostra història, tant des del camp arquitectònic com des dels social i cultural.

Crec que hi ha tres punts claus sobre els quals ha reflexionat Puigvert, que fan que aquesta monografia, editada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat, esdevingui un llibre de referència per a estudis futurs:

- En primer lloc, la documentació i la interpretació d'una figura carismàtica en el seu temps, a través de la qual es pot seguir el pols de la cultura catalana durant mig segle, la primera meitat del segle XX, convulsionada per fets polítics i culturals d'importància cabdal. No es tractava d'una figura de relleu internacional, com ho poden ser els Gaudí, Domènech i Puig i Cadafalch, però sí d'un professional format sota el magisteri i les allargades ombres que aquests van projectar en generacions successives, i no tant des de l'estricta punt de vista formal de la seva producció arquitectònica, sinó des de la continuïtat cultural en el si del país i des de l'aplicació d'un mètode científic en el treball del dia a dia. En aquest sentit, Josep Danés és un prototipus de la "collita" generacional dels fruits de la Renaixença.
- El segon punt clau està relacionat amb la producció arquitectònica. Si bé és cert que l'arquitectura modernista de nova planta ha estat objecte de nombroses publicacions, i que els seus artífexs han estat estudiats sovint en monografies, no podem dir el mateix dels personatges que van evolucionar cap a la formulació i consolidació del noucentisme. I això és així, possiblement i en part, per la valoració que alguns autors n'han fet, de vegades massa ideològica, i massa sovint pejorativa. Una injustícia que llibres com aquest sobre Josep Danés tracten de redimir.
- El tercer punt és el tractament del personatge en tota la seva dimensió i en la seva visió polifacètica: hereu remot de la Renaixença i fill directe del noucentisme, Danés se'ns mostra en tres facetes fonamentals:
 - La primera, com a investigador del fet arquitectònic de la pairalia, que després trasllada a algunes obres que vindran marcades pel regionalisme geogràfic, un discurs que l'entronca amb actituds i manifestacions paral·leles que tenen lloc en d'altres països europeus. D'aquest vessant regionalista podem destacar la torre Guitart, a Sant Julià de Vilatorrada, o la reforma de Can Tem, a Campos (Mallorca), la Central de les Forces Hidroelèctriques d'Andorra, a les Escaldes-Encamp, el xalet refugi de la Molina i tants d'altres.
 - La segona faceta és la que ens descobreix la projecció de Danés com a arquitecte lliberal i com a arquitecte de la funció pública, faceta a través de la qual manifesta la seva vinculació amb el fet creatiu de l'arquitectura, les arts decoratives i aplicades i el disseny gràfic i d'interiors, que concep com una obra d'art total, des del plantejament abstracte del projecte arquitectònic fins al dibuix detallat del producte final. També en aquest terreny, i observant la seva evolució des del punt de vista estilístic, Danés és un dels arquitectes que millor encarna en les seves obres la seqüència, no estrictament cronològica, de les diverses aportacions i ma-

nifestacions estilístiques dels arquitectes noucentistes i de l'entroncament del modernisme arquitectònic amb l'art déco. Precisament la seva incursió en l'art déco és també una de les aportacions més significatives del llibre de Joaquim M. Puigvert, que ha salvat de l'oblit i que ha resituat en la història de la nostra arquitectura, sumant-se així a altres treballs monogràfics sobre figures com Rafael Masó o Josep Goday. Dins d'aquest grup podem citar obres com la torre Pascual de Zulueta, de Barcelona, en el marc d'una urbanització del tipus ciutat-jardí, la sèrie d'edificis de pisos de renda projectats i construïts a Barcelona, o la mateixa església i parròquia dels Àngels.

- La tercera faceta està relacionada amb l'interès per l'arqueologia i amb l'estudi i l'aixecament de plànols de l'arquitectura històrica, que també li aplanarà el terreny per a la projectació de determinades obres historicistes, especialment algunes de caràcter religiós, i per al tractament dels nuclis antics i dels monuments, en obres de restauració, de reconstrucció o d'ampliació. Puigvert destaca el fet que Danés s'interessés pels aspectes de l'arquitectura legal, que seria el motor de les seves recerques històriques sobre els costums a la Catalunya medieval, llegits en clau arquitectònica i urbanística. I que en Danés –cito literalment–, “la pràctica professional s'aiguabarreja amb els seus interessos erudits i intel·lectuals”, resultat dels quals són la sèrie d'articles que va publicar en nombrosos diaris i revistes barcelonins i comarcals, especialment al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, centre del qual era membre actiu des de ben jove. Fins a 57 títols de Danés recull Joaquim M. Puigvert en la bibliografia del llibre, tots analitzats amb lupa i amb rigor científic per no caure en interpretacions errònies o massa personals del personatge. Aquesta faceta de publicista és també una de les mostres més fefaents que Danés va ser un autèntic activista del noucentisme, com també ho fou l'arquitecte Cèsar Martinell, contemporani seu. D'aquestes obres de segell historicista ens han cridat l'atenció el santuari de Núria, la Colònia Escolar de la Verge del Carme, on aprofita les restes del castell d'Onda (Castelló de la Plana) o el temple de Sant Serni de Cabó. Per la seva banda, l'església de Santa Maria de Ribes de Freser és un compendi eclèctic de tot el saber i tendències artístiques acumulades.
- Per últim, Danés, com a arquitecte municipal, també mostra preocupació per resoldre amb bellesa i eficàcia problemes urbanístics, o entorns monumentals, o espais enjardinats. En són una mostra el seu projecte d'urbanització de la plaça Sanllehí de Barcelona i dels entorns, o el projecte de passeig Marítim de Canet de Mar, o els jardins de la torre Sacrest d'Olot.

El Catàleg d'obres amb què conclou el llibre, fet amb exhaustivitat, ens permet conèixer un total de 250 projectes, alguns no executats, que donen més

que sobrada informació del tarannà i l'evolució d'aquest arquitecte durant gairebé 40 anys d'exercici professional. La catalogació de les obres s'ha fet segons una classificació dels tipus i funcions, i de les característiques de la intervenció: cases unifamiliars, cases plurifamiliars, reforma de masos, arquitectura per a usos industrials i agraris, arquitectura per a usos culturals i educatius, arquitectura per a usos institucionals, arquitectura per a usos sanitaris, arquitectura per a usos socials, espectacles i lleure, refugis d'alta muntanya, hotels i balnearis, urbanisme, obres públiques i mobiliari urbà, jardins, restauració de monuments, arquitectura religiosa (com santuaris, convents, esglésies parroquials i capelles, i també cementiris); i finalment, la catalogació d'elements d'art litúrgic, arts decoratives i aplicades, disseny gràfic, mobiliari, mosaics, i un llarg etcètera.

Per tot aquest treball podem agrair a Joaquim M. Puigvert que hagi dedicat temps i esforços pal·liar aquesta mancança historiogràfica i a descobrir un personatge que no només va aportar uns importants estudis sobre la masia, pels quals ha estat conegut i reconegut, sinó que aquests representen una ínfima part del seu discurs com a arquitecte i com a testimoni sociocultural del seu temps. Acabo felicitant l'autor, aquest rigorós investigador de la història, i també l'editorial i la família de Josep Danés, per haver facilitat la recerca, conservant l'arxiu de l'arquitecte i dipositant-lo a l'Arxiu d'Olot.

Parlament de Joaquim M. Puigvert Solà

*Departament d'Història i Història de l'Art
Universitat de Girona*

Honorable Conseller, President de la Societat Catalana de Geografia, Arquitecte Jeroni Moner, Professor Jacobson, Doctora Raquel Lacuesta, President de Ferrocarrils de la GC, Sr. Albert Solà i Antoni Casals, Vicari General del Bisbat d'Urgell, consocis i amics de la SCG, Sra. Núria Danés, Sr. Xavier Matas, i família de l'arquitecte (filla, nets, nets nebots...), Senyores i senyors, amigues i amics...

En primer lloc, vull agrair a Francesc Nadal i a Enric Mendizábal que ens hagin brindat la possibilitat que aquest acte se celebrés a la SCG, a la seu de l'IEC. Poder presentar un llibre dedicat a l'arquitecte Josep Danés en aquest marc té una gran potència simbòlica. Després de la Guerra Civil, recordem-ho, Josep Danés es va replegar en la seva vida professional i familiar, en una mena d'exili interior, com tants d'altres... abandonà responsabilitats dins del CEC, abandonà els seus estudis sobre la masia... en certa manera es pot dir que es va fer invisible socialment. Francesc Rodamilans (delineant seu els anys de postguerra) va escriure: "per ell la vida era família i treball." Danés continuaria cultivant, però, els seus interessos intel·lectuals però sense projecció social i

pública: participant en activitats clandestines de l'IEC, formant una excel·lent biblioteca personal o comprant pintura de paisatge ("per tenir de casa estant una *finestra oberta cap al paisatge de la terra nadiua*", deia). Està bé que avui es presenti aquest llibre en la seu d'una institució (IEC) on Danés col·laborà en els anys foscos del franquisme.

I està bé fer-ho per iniciativa de la SCG. En efecte, la seva arquitectura està estretament vinculada al corrent del regionalisme arquitectònic (molt estès a l'Europa d'entreguerres), una arquitectura que maldava per no fer abstracció de la regió on es construïa, adaptant-se a les seves característiques edafològiques i climatològiques, tot reinterpretant les architectures vernacles, aprofitant les característiques del terreny i del fons paisatgístic, aprofitant els materials de cada contrada...

El seu interès per l'estudi de la masia i l'arquitectura muntanyenca era una mostra més de com va interioritzar els principis del moviment del regionalisme arquitectònic. I no és casualitat que hagin estat els geògrafs (des dels anys vint del segle passat) un dels col·lectius que hagin emprat els estudis de Danés sobre la Masia de manera més continuada i recurrent en coherència a l'interès de la geografia humana i regional per estudiar les relacions entre la casa i el medi: Pau Vila, Raoul Blanchard, Josep Iglésies, Salvador Llobet, Maria de Bolòs i Joan Vilà i Valentí, entre d'altres geògrafs, citaren els treballs de Danés sobre la masia.

Els conceptes geogràfics de regió i de paisatge sempre van estar presents en l'obra de Danés. En tot un reguitzell de memòries explicatives i justificatives del seus projectes s'hi poden trobar reflexions diàfanes: En l'expedient del Refugi pirinenc de Prat d'Aguiló (1925-1927), per exemple, s'hi pot llegir: *"el conjunt ha sigut fet atenent una idea de lloch característica de les cases de les regions de climes freds. En aquestes regions cal procurar un màxim cubicatge per un mínim de perifèria, ja que la primera està en relació directa a la utilitat de l'edifici i la segona ho està a la incomoditat de les inclemències exteriors... S'ha pensat en utilitzar per l'edifici tots els materials que puguin ser útils de quans ofereix la naturalesa en tal lloc... els materials del país s'adapten al paisatge per regla general"*. I en el mateix expedient s'hi troba significativament una nota de lectura de Danés extreta d'una monografia que el geògraf valencià Antonio Michavila va dedicar a la Barraca Valenciana (1918): *"la vivenda primitiva és en realitat com una vegetació natural del sòl en què s'aixeca... les edificacions no poden prescindir dels condicionament climatològics... el clima és l'arquitecte ocult que dirigeix la construcció de la vivenda."*

Un altre bon exemple en la mateixa direcció ens l'ofereix el complex del santuari de Núria. A l'hora de projectar-lo, el 1923, Danés va voler subordinar la seva arquitectura al paisatge. Va dir que no volia *"fer una arquitectura de flocs i tafetans, que tampoc s'avindria amb la grandiositat de la natura, davant de la qual una forma humil sembla ben escaient, tampoc els medis econòmics eren per distreure's en fer coses frívoles, sinó per concretar-se a satisfer necessitats, resolguent problemes sense fi"*.

Un altre exemple de la importància que donava Danés a que les obres d'arquitectura s'adaptessin al paisatge és la contundent crítica que va fer a les torres eclèctiques i modernistes construïdes pels estiuejants als pobles de muntanya, que qualificaria d'arquitectura d'importació poc respectuosa amb el paisatge: *"ha sigut precis que els ciutadans amb l'estiueig importessin la seva pseudo-arquitectura sàvia, per començar a desfer aquest encís, de l'harmonios maridatge entre la casa i el paisatge"*... tipus de crítica a les torres d'estiueig que, per cert, compartia Pau Vila que no endebades va escriure en el seu *Resum de Geografia de Catalunya*: *"s'ofereixen amb tota mena d'imitacions de tipus exòtic o de tipus híbrids que desentonen dins del paisatge local com un crit desfermat enmig d'un silenci reposador"*...

Fruit de la importància del lloc per Danés és que la seva obra sigui del tot versàtil, gens clònica o previsible: l'església nova de Cabó s'adapta al paisatge ferreny i calcari de la vall de Cabó; l'església de Ribes de Freser vol emfasitzar el caràcter muntanyenc de la contrada emprant la pedra de Sagnari i llucanes a la teulada que li donen un inequívoc aire alpi. Però per a Danés el paisatge no és només rural i muntanyenc, també és urbà. L'església barcelonina de la Mare de Déu dels Àngels (l'únic temple art déco de Catalunya?), que projecta Danés a la cruïlla del carrer Balmes amb València s'adapta magníficament a la trama urbanística de Cerdà, tot flirtejant amb la modernitat dels gratacels americans i l'arquitectura religiosa d'August Perret. El fet urbanístic va ser tingut en compte, no endebades ens consta com Josep Danés va llegir el llibret de Gabriel Alomar *L'emplaçament urbanístic del temple cristià* (1935).

Després de cinc anys d'elaboració la recerca que hi ha al darrera d'aquest llibre es fa pública, agafant tota una altra dimensió. M'agradaria pensar que aquest llibre també servirà per ampliar el catàleg del patrimoni arquitectònic i artístic del país; que farà reflexionar els professionals que finalment endeguin la rehabilitació urgent del Xalet de la Molina; que pot ser útil i pràctic a les institucions que gestionen Vall de Núria, als ajuntaments que tenen la més alta concentració d'obres de Danés (Barcelona, Olot i Vall de Ribes...); al Bisbat d'Urgell que té un important nombre de temples fets per Danés...

Moltes gràcies per la seva assistència.